

POSLOVICE U NOVINSKOM TEKSTU

Vilko Endstrasser
Zavod za istraživanje folkloru, Zagreb

Modeli formulativnih izraza, osobito poslovice, važan su tvorbeni element novinskog diskursa. U ovom je članku analizirana njihova upotreba, funkcija i značenje. Primjerima iz recentnog dnevnog i tjednog tiska u Hrvatskoj pokazano je kako poslovica funkcionira kao gradbeni element teksta, te kako se upotrebom poslovice u novinskom diskursu stvara komunikacijski lanac. Navedeni su i primjeri poslovice čiji je izvorni kontekst priča o stvarnom ili mitskom događaju.

Voće zri, mačka mršavi. "A šta pak to opet znači", zaintačio ja.¹

Uvod

Modeli formulativnih izraza kao što su stalni epiteti, poslovice, izreke i uzrečice jezični su obrasci koji se prenose tradicijom i koji su usađeni u kolektivnu svijest određene jezične zajednice.² Oni su od davnine prisutni kako u usmenoj tako i u pisanoj književnosti. Pripadaju onim vrstama gdje su granice pisanog i usmenoga prilično neodređene (usp. Bošković-Stulli 1983, 252).

Modeli formulativnih izraza u velikom su broju prisutni u dnevnom i tjednom tisku. Važan su tvorbeni element novinskog diskursa. Autori novinskih tekstova često ih citiraju, a citate najavljuju različitim nazivima kao što su *uzrečica*, *poslovica*, *izreka*, *parola*, *gesto*, *maksima*, *krilatica*, *deviza*. Različiti nazivi upućuju na isto toliko raznolik i složen jezični fenomen; složen, zbog

¹ Charles Dickens, *Posmrtni spisi Pickwickova kluba* (preveo Stjepan Krešić), Zagreb, 1949.

² Sintagmu "modeli formulativnih izraza" preuzeo sam od Maje Bošković-Stulli (1978). Vrlo je pogodna iz dva razloga. U svoj pojmovni opseg uključuje različite vrste i vidove formulativnih izraza, od stalnih epiteta kao najmanjih jedinica pa do velikih kompozicijskih struktura. Drugi je razlog taj što u sebi sadrži riječ model koja indirektno upućuje na Lotmanovo određenje jezika kao modela stvarnosti: "Svaki jezik je ne samo komunikacijski no i modelativni sistem, tačnije - obe te funkcije su nerazdvojno povezane" (Lotman 1976, 46). Pojam jezika objedinjuje prirodne jezike (hrvatski, engleski, ruski itd.), umjetne jezike (metajezici naučnih spisa, jezici uslovnih signala itd.) i drugostepene jezike, tj. drugostepene modelativne sisteme - komunikacijske strukture koje se nadograđuju nad prirodno-jezičkim nivoom (mit, religija).

isprepletenosti funkcionalnih i značenjskih slojeva modela formulativnih izraza unutar novinskog diskursa.

Čini mi se da je semantička neodređenost, često i kontradiktornost (usp. primjer stalnog epiteta epske poezije "Kurvo jedna, moja vjerna ljubo", Dukat 1975) bitno svojstvo modela formulativnih izraza. Novinski diskurs sužava semantičku neodređenost npr. poslovice kao jednog od modela formulativnih izraza. On fiksira situaciju u kojoj je poslovice napisana, kao i situaciju na koju poslovice upućuje, tj. referira.³ Do sličnog je zaključka došla i Maja Bošković-Stulli istražujući poslovice u zagrebačkom *Vjesniku*: "Poznato je da značenje poslovice ne mora biti na pouzdan i jednoznačan način sadržano u samom njezinu tekstu, nego se ono bitno određuje i situacijom u kojoj se poslovice upotrebljava, njezinim kontekstom". A kontekst je u novinama vidljivo sačuvan (Bošković-Stulli, 1983, 251).

Modeli formulativnih izraza specifično su područje svakog prirodnog jezika. Izrazito su obilježeni teksturom, tj. materijalnošću jezika - zvukovnim figurama, intonacijom ili naglaskom (usp. Dundes 1980). No usprkos tome, oni ne podliježu u potpunosti jezičnim zakonitostima koje se daju generirati samo iz gramatičkog ustrojstva (fonetske, morfološke i sintaktičke osobitosti) nekog prirodnog jezika. Za taj segment jezika ne vrijedi teza generativne gramatike po kojoj je na osnovi određene strukture, na osnovi gramatičnosti jezika govornik u stanju proizvoditi nove rečenice (usp. Jernej 1982).⁴

Modeli formulativnih izraza podliježu i zakonitostima upotrebe koje određuje zajednica govornika nekog prirodnog jezika. Ti su modeli snažno obilježeni kako gramatičkim ustrojem prirodnog jezika, tako i društvenim konvencijama, odnosno pravilima njihove upotrebe. Društveni aspekt jezika posebno je zanimljiv istraživačima folkloru jer proširuje mogućnost određivanja funkcije modela formulativnih izraza i na vantekstovne odnose. Tako npr. Jakobson i Bogatirjov (1971) oblike folkloru promatraju kao funkcije unutar društvene zajednice, usredotočujući se na temeljnu funkciju preventivne cenzure društva.

Značenje poslovice

Polazeći od činjenice da upotreba i značenje poslovice zavisi od poznavanja događaja ili situacije koju poslovice iskazuje, pa je pri analizi njezinog značenja potrebno koristiti pojmove sadržaj i upotreba (content and usage), te tekst i kontekst, P. Seitel je sačinio operativan heuristički model za analizu upotrebe i značenja poslovice. Taj se model sastoji od tri situacije na koje poslovice upućuje. Prva je *situacija interakcije* (the interaction situation), situacija u kojoj se poslovice upotrebljava. Upotreba poslovice time je uvjetovana starosnom dobi, socijalnim statusom, društvenim i rodbinskim vezama ili spolom ljudi koji komuniciraju. U toj se situaciji najviše ogledaju društvene zakonitosti koje

³ Peter Grzybek (1989) je, pošavši od Lotmanove teorije jezika kao modela stvarnosti, analizirao poslovice unutar književnih tekstova shvaćajući ih kao modele unutar modela. Taj ga je pristup doveo do zaključka, koji sam preuzeo analizirajući poslovice u novinskom tekstu, o tome kako književni tekst reducira semantičku neodređenost poslovice jer su situacija na koju poslovice upućuje kao i situacija u kojoj je upotrijebljena oblikovane ("modelirane") književnim tekstem.

⁴ U kontekstu generativne teorije jezika gramatika je shvaćena kao naprava za generiranje jezika (Chomsky 1984, 59).

određuju načela upotrebe poslovice. Druga je *situacija poslovice* (the proverb situation), događaj inherentan samom tekstu poslovice, njezino doslovno značenje. Treća je situacija *situacija konteksta* (the context situation) - događaj koji se označava poslovice, njezin kontekst. Pri tome je važno da situacija u kojoj se poslovice upotrebljava ne mora biti identična situaciji ili događaju koji je inherentan samom tekstu poslovice. Isto tako tekst poslovice ne mora biti identičan s njezinim kontekstom. (Seitel, *Proverbs and the structure of metaphor among the Haya of Tanzania*. Ph. Diss. University of Pennsylvania 1972; prema Grzybek 1984).

Valja upozoriti na pojam konteksta koji je u ovom modelu određen ponešto drugačije nego što je to uobičajeno. Maja Bošković-Stulli kontekst određuje kao situaciju u kojoj se poslovice upotrebljava (Bošković-Stulli 1983). Slično ga definira i Alan Dundes - kao društvenu situaciju u kojoj se neki folklorni oblik upotrebljava (Dundes 1980). Međutim, u Seitelovom je modelu kontekst određen kao situacija na koju poslovice upućuje, referira; situacija označena poslovice. Kontekst je ovdje sastavni dio iskaza, a ne izvanjezična pojava.

Seitlov apstraktni model pokušat ću pojasniti primjerom. Uzmimo poslovice "Stari vuk - pasja šala" koju sam čuo, dok sam s prijateljima planinario po Velebitu, od pastira Stipana na Dušicama (južnovelebitski toponim koji označava šumarak na rubu vrtače ispod Svetog brda u kojemu su smješteni *katuni* - ljetni pastirski stanovi). Došavši na Dušice, susreli smo pastire. Njihov nas je starješina Stipan ponudio rakijom, a njegova žena kiselim ovčjim mlijekom. Razgovarajući, primijetili smo patrijahalne odnose koji određuju funkcioniranje te zajednice. Netko od nas je u šali zapitao starješinu sluša li ga žena. On je kroz smijeh odgovorio: "Stari vuk, pasja šala".

U Seitlovom analitičkom modelu treba obratiti pažnju na dva aspekta upotrebe poslovice. Prvi je *situacija interakcije* u kojoj se ogledaju društvene zakonitosti koje određuju načela upotrebe poslovice. Jasno je da je tu situaciju uvjetovala starosna dob, društveni položaj i spol našeg sugovornika i da ta situacija nema nikakve veze sa *situacijom poslovice*. Drugi je aspekt logički proces stavljanja u odnos *situacije poslovice* - njezinog doslovnog značenja koje čuva "priču" o starom vuku i psima i *situacije konteksta* - referenta poslovice, tj. odnosa žene prema svom starješini (tako ga je ona zvala). Primjer jasno pokazuje da situacija inherentna samom tekstu poslovice (*situacija poslovice*) nije identična situaciji koju poslovice označava, njezinom kontekstu (*situaciji konteksta*) i da odnos dviju situacija počiva na analogiji. Umjesto da razvija diskurs o svom položaju unutar obitelji, Stipan je upotrijebio gotovu jezičnu formulu - model stvarnosti. Taj model označava stanovite odnose između životinja koji se zatim analoški apliciraju na odnose unutar ljudske zajednice: staroga vuka psi mogu savladati vrlo lako.

Upotreba, funkcija i značenje poslovice u novinskom diskursu

Istražujući poslovice u novinskom diskursu gdje je situacija interakcije manje izražena jer se transmisija poslovice odvija u pismu, a novinski je tekst namijenjen širem čitalačkom krugu te pretpostavlja stanovitu impersonalnost recipijentata,

smatrao sam da pažnju treba usredotočiti na odnos između *situacije poslovice* i *situacije konteksta*, kao i na intertekstualni odnos teksta poslovice i novinskog teksta. Taj intertekstualni odnos utječe i na gradbenu strukturu novinskog teksta: poslovice ima funkciju gradbenog elementa unutar teksta.

Izbor primjera iz građe grupirao sam u tri cjeline. Prva pokazuje funkciju poslovice kao gradbenog elementa teksta, druga se odnosi na komunikacijski lanac koji je ponekad pokrenut upotrebom i lančanim usvajanjem poslovice, a treća cjelina - mada djelomično izlazi iz zadanog tematskog okvira određenog novinskim tekstom - otvara problem prvobitnog konteksta poslovice, tj. priče o događaju na osnovi koje neki jezični oblik postaje poslovice. Smatram da je važno spomenuti poslovice koje posjeduju fiksiran kontekst jer on ima bitnu funkciju pri određivanju njihova značenja - sužava semantički potencijal poslovice još u većoj mjeri nego što to čini npr. novinski tekst. Kako su poslovice koje se vežu uz određenu priču prilično rijetke, morao sam posegnuti za primjerima izvan okvira novinskog teksta.

a) Poslovica kao gradbeni element teksta

Članak koji je zagrebački *Vjesnik* (4.1.1989) prenio iz sarajevskog *Oslobođenja* već kao naslov ima poslovice "Manji kolač-veća jagma", a i sam je tekst pun formulativnih izraza. Taj je tekst dobar primjer kako poslovice utječe na tvorbu rečenica i na gradnju teksta kao cjeline - na osnovi sintaktičko-semantičkog paralelizma. "Vuk se ne može zasititi, a da jarići ostanu na broju. Jugoslavija se ne može idealno zaokružiti, a da svi ostanu pri svome i na svome. Kriza se ne može savladati, a da se ne stvore i novi konflikti. Zadovoljstvo većine, uz dužno poštovanje manjine, ne može se postići bez slamanja uskogrudnosti, samoživlja i kočipernosti bilo koje vrste."

Prva je rečenica varijanta poslovice "Vuk sit, koze (jarići) na broju". Njezina se upotreba zasniva na analoškom odnosu koji smo opisali u prvom primjeru. No na osnovi te poslovice - njezina jezičnog obrasca i gramatičko-semantičke strukture - grade se nove rečenice koje slijede iza nje. Tako je i u nastavku teksta: "Što je kolač manji i jagma je oko njega veća. Tako je i s nama: što smo jadniji i bjedniji, svade su nam to žustrije i jače."

Poslovica se često upotrebljava na kraju novinskog teksta. Tada je njezina funkcija, kao i u basni, da sažme bit teksta. U tom slučaju se njezin referent podudara s referentom novinskog teksta (o odnosu poslovice i basne vidi Grzybek 1989). Evo primjera iz nedjeljnog *Vjesnika* od 8. 1. 1989: "A poznato je da je slavni grčki, ma kakvi grčki: starogrčki, govornik Demosten imao govornu manu i da je zbog toga stavljao kamenčić u usta i nadvikivao se s bukom morskih talasa. I hukom. Demosten je izvadio kamenčić iz usta i poslije toga govorio šavršeno. Urođena škromnost prijeći mnoge današnje političare da izvade kamenčić iz ušta zauvijek. Oni jedan izvade, a za drugu šjednicu stave novi. I tako je nastala pošlovica: kamen do kamena palača."

Puni oblik poslovice glasi: "Zrno do zrna pogača, kamen do kamena palača". Ta poslovica čuva značenje štedljivosti i marljivosti, no u sklopu teksta u kojemu se ta svojstva ironiziraju da bi se označile sasvim suprotne kvalitete koje

krase naše političare i ona dobiva ironično značenje. To se značenje analoški, no s ironičnim odmakom, aplicira na zbilju suvremenog jugoslavenskog društva u kojemu se vladajuća oligarhija bogati bez rada, prisvajanjem društvene imovine.

Funkcija koju ima na kraju novinskog teksta - da sažme bit teksta u jezičnu formulu - poslovice može imati i kao naslov novinskog teksta. Latinska sentencija "**Historia est magistra vitae**" pojavila se modificirana kao naslov članka u *Danasu* od 25. 7. 1989. Naslov članka glasi "**Partija est magistra vitae**". I ovdje upotreba počiva na analogiji, no analoška je veza naznačena jezičnim zahvatom u sam tekst izreke. Ovako modificirana, izreka sažima bit teksta i ima za svoj kontekst, kao i čitav članak, političku zbilju jugoslavenskog društva. U analošku vezu dovedena su dva pojma - povijest i partija. Modificirana izreka označava povijesni trenutak državne zajednice u kojemu se jedna politička grupacija postavila na mjesto povijesti kao učiteljice života reducirajući "bogatstvo povijesnih zbivanja uglavnom na klasnu borbu eksploatatora protiv eksploatiranih" (citat iz navedenog članka).

Izreka može poslužiti kao antiteza između čija se dva pola gradi tekst. Primjer je tekst "Noge bez tla" iz *Danasa* (19. 9. 1989): "**Vi volite slogan "Poslije nas potop", a mi ga, vidite ne volimo. Mi smo ga, vidite, osjetili na vlastitim ledima. ... Podmećete mi slogan "Prije mene potop". Hajdarhodžiću, tu ste se ponovo ogriješili o logiku. Istina je, naime da je prije mene već bio potop. Ja ga čak nisam niti morao napraviti. Napravili su to drugi. ... Vama u ovoj knjizi, a zašto to ne priznate otvoreno, ne smeta ništa drugo nego onaj slogan koji dokida vaš teorem "Poslije nas potop". Vama u ovoj knjizi smeta onaj uzvik, "Poslije nas budućnost."**

I ova izreka upućuje, kao i prethodne, na zbilju suvremenog jugoslavenskog društva. No, pored gradbene funkcije, zanimljiva je i upotreba izreke sa semantičkog aspekta. Za razliku od autora članka "Manji kolač - veća jagma" koji je eksplicirao značenje poslovice dajući im određeni referent iz suvremene zbilje jugoslavenskog društva, autor ovog članka to ne čini. Kontekst na koji upućuje izreka "**Poslije nas potop**" i njezina modifikacija "**Prije nas potop**" neupućenim čitaocima ostaje nejasan. Možemo samo naslućivati što je označeno tom izrekom, dok nam stvarni, konkretni referent ostaje tajnovit. Izreka je u ovom tekstu semantički prazna. Čitaocu je ostavljeno da tu semantičku prazninu popuni svojim iskustvom ili svojim slutnjama. No izreka posjeduje čvrsti vrijednosni smisao koji je isključivo negativan, a vezan je uz eshatološki pojam potopa. Fregeovski govoreći, značenje izreke je nejasno dok nam je njezin smisao (stav koji zauzimamo prema njoj) određen negativnim konotacijama.⁵

⁵ Gottlib Frege je u analizu jezika uveo pojmovni par značenje - smisao (Bedeutung - Sinn). Značenje je termin kojim se određuje odnos riječi prema stvarima, dok je smisao termin kojim se određuje odnos riječi prema situaciji ili načinu viđenja stvari. Semantička vrijednost nazvana značenje nastaje u poklapanju riječi i stvari, a smislom biva iskazan sam odnos prema zbilji (Peleš 1987).

b) Komunikacijski lanac pokrenut upotrebom i lančanim usvajanjem poslovice

Neke su izreke izrečene u društvenim situacijama (*situacijama interakcije* prema Seitlovom modelu) koje su sudbonosne za budućnost zajednice. One su posebno zanimljive jer se vežu u komunikacijski lanac, pa se njihovo značenje i smisao nadograđuju iz teksta u tekst. To se dogodilo s izrekom "Reći bobu bob, a popu pop".

Uoči 20. sjednice CK SKJ Stipe Šuvar je najavio da će reći bobu bob, a popu pop. U opširnijem intervjuu u *Vjesniku* čiji je dio prenio *Danas* od 5. 12. 1989. Šuvar objašnjava *kontekst* (u Seitlovom smislu) te izreke: "Smatrao sam da na 20. sjednici treba ići u otvorenu raspravu i imenovati pojedince, rukovodstva i sredine, koji su odgovorni za pogoršanu političku situaciju."

Reći bobu bob, a popu pop znači imenovati tako da imenovana pojava bude istinita, da bude ista s verbalnim izrazom koji je njezin znak. Izreka krije težnju da jezik potpuno i bez ostatka "poklopi" zbilju koja mu je referent.

Smisao je izreke da se riječju bez ostatka obuhvati zbilja, da znak i označeno budu identični. Ta je namjera neostvariva zbog same prirode jezika - ne mogu naime znati mislim li isto ono što misli onaj koji upotrebljava određenu riječ, a osobito kada upotrijebi poslovice. Po mišljenju novinara, Šuvarova je namjera doživjela neuspjeh ne zbog te činjenice nego zbog pogrešne političke organizacije društva: "Tjeskobno je stanje još dodatno pogoršano - ali domaćim uzrokom: stalnim obećanjima i stalnim izbjegavanjem republičkih vrhovnika da doista kažu popu pop, a bobu bob" (*Danas*, 5. 9. 1989).

Ili *Danas* od 7. 11. 1989: "Ne treba sumnjati da je ovo ultimativno upozorenje splitskih brodograditelja upućeno ne onim komunističkim čelnicima koji su posve otpustili uzlove nacionalnih mitomanija u svojim sredinama, ili su se našli u izravnoj partijsko-memorandumskoj i sličnoj sprezi s njima - s takvima je po logici saopćenja već raščišćeno - nego s onima koji su proćerdali obećanja o "bodu i popu" i pustili da se stvari nastave pogubnim tokom."

Evo što se događa kada čovjek, po mišljenju nekih, doista uspije reći bobu bob, a popu pop: "No vratimo se glavnoj temi zbog koje se javljam: ponovno blaćenje i difamiranje osobe Dobroslava Parage. Ne čini li se našim vlastodržcima potpuno logično da će čovjek koji je cvijet mladosti preživio u zatvoru i to samo zato što je nekoliko godina prije nego ostali politički progledao i rekao bobu bob, dakle da će takav čovjek pokušati objelodaniti i neljudske metode kojima su ga pokušali već u istražnom zatvoru slomiti" (*Danas*, 28. 9. 1989).

U *Vjesniku* od 28. 1. 1990. u šaljivoj "epistolarnoj" rubrici "Među nama rečeno" ta se izreka ironizira: "Druže uredniče, čitam izjave i komentare naših političara nakon prekida kongresa u Beogradu. Najviše me zaboljelo kad sam pročitao Šuvarovu izjavu. Kaže, žao mi je što su Slovenci otišli, jer da im je baš nešto htio reći. Sad me to užasno kopka: što im je to Šuvar htio reći? Je li to bilo nešto važno? Zašto im to dosad nije htio reći? Brzo recite što im je to htio reći!" Šifra:

"Djeca jedu svoju revoluciju." Odgovor uredništva: Osnovano sumnjamo da je htio reći: "Bob, ti si bob, pop, ti si pop!"

Slijedeća je poslovice (*Vjesnik*, 16. 10. 89.) također izazvala burne reakcije: "Ne pada snijeg da pokrije brijeg, već zato da svaka zvijer iza sebe ostavi trag." Duhovito zar ne? Pored prijatni puškama i bojnog pokliča - predsjednik Predsjedništva CK SK Crne Gore drug Momir Bulatović, obraćajući se okupljenim radnicima RO "Radoje Dakić" - izrekao je ovu narodnu poslovice. Zbog čega i protiv koga je aluzija uperena, zna se, komentar nije potreban."

Autor opširnog pisma objavljenog u rubrici "Vaša pisma", iako na kraju ovog prvog odlomka piše da komentar nije potreban, daljniji tok pisma gradi tako da je ono komentar ove poslovice, eksplikacija njezinog *konteksta* (ponovo u Seitlovom smislu). U ovom je odlomku opisana i *situacija interakcije* - Momir Bulatović govori radnicima nekog poduzetca. *Situacija poslovice* također je jasna - opisuje zbilju lovačkog života. Analoškim postupkom ta je zbilja aplicirana na zbilju suvremenog trenutka jugoslavenske zajednice čiji je događaj sukob slovenskog i crnogorskog partijskog rukovodstva povodom amandmana na ustav Slovenije. Ako dobro razumijem, amandmani na ustav Slovenije su snijeg na kojem se otkrivaju tragovi, tj. namjere slovenskog rukovodstva da se izađe iz jugoslavenske državne zajednice. No u dva navrata toj se je poslovice pripisalo značenje koje posjeduje *situacija poslovice*, tj. njezino doslovno značenje. Prvi članak nosi naslov "Zašto pada snijeg", a objavljen je u *Danasu* od 3. 10. 89. "Ne bi li Crnogorci, koji su se ovih dana po mitinzima malone digli na oružje protiv Slovenije, pri čemu je izmanipulirano opravdano nezadovoljstvo naroda i njegova briga za budućnost i integritet Jugoslavije, ponosni kakvi jesu, trebali odbiti financijsku podršku onih koje doživljavaju kao neprijatelje i koje su počastili takvim pogrđama kakve se ne pamte kao što je na primjer, ona kojoj je autor mladocrnogorski vožd Momir Bulatović koji je povukao paralelu sa zvjerima što u snijegu ostavljaju trag. Treba li se čuditi ako Slovenci sve više izlaz budu vidjeli s one strane Šentilja ako ih se ovdje bude zvalo zvijerima?" (potcrtao V.E.)

Drugi je primjer namjerno doslovno shvaćanje ove iste poslovice, s ciljem ironizacije. Tjednik *Danas* od 10. 10. 89. donosi fotografiju Sergeja Kraighera i Andreja Marinca kako izlaze iz neke zgrade dok pada snijeg. Ispod fotografije stoji: "Požurimo da nam Momo ne ude u trag."

Ironičnu i sarkastičnu upotrebu iste poslovice nalazimo u članku filmskog kritičara u *Danasu* od 24. 10. 89. "Od scenarija koji su stigli u natječajnom roku izdvaja se i horror o sniježnom čovjeku, jetiju, negdje na Sandžaku. Stvorenje koje kao da je izmislilo poslovice ne pada snijeg da pokrije brijeg, već da svaka zvjerka pokaže svoj trag, plaši svojim velikim tragovima stanovnike sela i gradova."

Ovo je sjajan primjer kako se na istu poslovice nadograđuju različite kontekstualne situacije, a slijedeći primjer pokazuje kako jedna sasvim neutralna *situacija interakcije* - prognoza vremena od 27. 1. 90. poslije *Dnevnika* TV Zagreb na prvom programu može biti semantički obojena prijašnjim kontekstualnim situacijama koje su bile označene istom poslovice. Govoreći o meteorološkim prilikama u zemlji meteorolog je rekao da je snijega bilo tako malo da ponegdje nije pokrio ni brijeg.

Događaj kao prvobitni kontekst poslovice

Poslovice i drugi modeli formulativnih izraza posjeduju relativno čvrsto značenje ako se u zajednici govornika nekog prirodnog jezika čuva sjećanje u obliku priče na događaj na osnovi kojega je poslovice nastala. Događaj se može oblikovati u priču povijesnog karaktera, no isto se tako priča može oblikovati i kao mit. Prekrasan primjer "mitskog" konteksta poslovice zapisao je u prošlom stoljeću Jakov Volčić, svećenik i sakupljač narodnog blaga na području Istre. Poslovice je objavljena u slovenskom časopisu *Novice* br. 123 iz 1877. godine: "Petehi su mu zakukurikali. (Tako se reče, ako kdo počne, pa ne more dozidati.) To je vzeto iz basne o Divić-gradu (amphitheater) v Pulji. Učkarške vile so se z nekim Učkarjem vadale, da bodo jedno noč, noseče kamenje z gore Učke v Pulji Divić-grad, ga sezidale i pokrile, poprej, nego petelini zakukurikajo; al taj Učkar je umel peteline lepo oponašati, ter je zarano peteline zbudil, da so kukurikali, in tako so deve-vile vadljo zgubile, a Divić-grad (grad devic-vil) je ostal nedozidan in nepokrit."

Danska izreka "Den gār ikke Granberg" (Nećeš uspjeti, Granberg) čuva u kolektivnoj svijesti Danaca sjećanje na stvarni događaj, odnosno priča o događaju koju ta izreka sadrži ima povijesni karakter. Ako ne poznamo tu priču izreka nam ostaje nerazumljiva. Ona čuva priču o gospodinu Granbergu koji je balonom pokušao preletjeti iz kopenhaskog parka Tivoli u Švedsku. Ljudi, okupljeni da vide pothvat, vikali su: "Den gār ikke, Granberg". Ta se izreka danas primjenjuje na svaki ljudski pothvat koji se čini neostvarivim.⁶

Činjenica da postoje izreke koje čuvaju svoj povijesni ili mitski kontekst, a da među njima vjerojatno ima i onih koje su vezane uz sudbonosne događaje nekog naroda, primorava na sumnjičavost prema isključivim tvrdnjama, mada one na višem nivou apstrakcije mogu biti točne, o tome kako su ostaci tradicionalnog duha potpuno nestali iz suvremenosti i kako se problemi današnjice mogu rješavati bez "aktivne podrške prohujalih vremena" (Ortega y Gasset 1988, 51). Upravo poslovice kao konačna formulacija nekog iskustva (Jolles 1978) potvrđuje tu vezu, taj dijalog s prošlošću.

Smatram da tome u prilog idu i primjeri koje sam obradio iz dnevnog i tjednog tiska u Hrvatskoj. Tijekom 1989. godine pratio sam taj tisak (zagrebački *Vjesnik*, *Danas* te splitsku *Nedjeljnu Dalmaciju*). Omladinski tisak, koji sam također pratio, nisam uključio u ovaj rad, kao ni obilje ostalog materijala iz spomenutih dnevnika i tjednika. Navedeni primjeri samo su dio građe, a izbor se ne smije smatrati reprezentativnim, jer sam odabrao samo jedan tip modela formulativnih izraza čija upotreba počiva na analoškom odnosu, a nisam siguran da je taj odnos konstanta koja nam omogućuje pouzdano određenje bilo kojeg modela formulativnih izraza. Namjera mi je bila pokazati određeni aspekt odnosa i upotrebe modela formulativnih izraza kao dijela tradicije čija se transmisija ne odvija samo usmenim putem nego se u velikoj mjeri odvija i u pismu.

⁶ Prema kazivanju Lise Gorrissen na putu za Trakošćan u ljeto 1989. godine.

LITERATURA

Bošković-Stulli, Maja

1978

Usmena književnost, Povijest hrvatske književnosti, Knj.1. Liber - Mladost, Zagreb, 7-353.

1983

"Poslovice u zagrebačkom *Vjesniku*", *Usmena književnost nekad i danas*, Prosveta, Beograd, 250-272.

Chomsky, Noam

1984

Sintaktičke studije, Književna zajednica Novi Sad, Novi Sad.

Dundes, Alan

1980

"Texture, Text, and Context", *Interpreting Folklore*, Indiana University Press, Bloomington & London, 20-33.

Dukat, Zdeslav

1975

"Homersko pitanje od Hezioda do Milmana Parryja", *Književna smotra*, Zagreb, 21, 69 - 90.

Grzybek, Peter

1984

"Überlegungen zur semiotischen Sprichwortforschung. Kodikas/Code", *Ars Semeiotica*, An International Journal of Semiotics, 3-4, 215-251.

1989

"Invariant Meaning Structures in Texts - Proverb and Fable", *Issues in Slavic Literary and Cultural Theory* (Bochum Publications in Evolutionary Cultural Semiotics, vol. 21) Brockmeyer, Bochum, 349-389.

Jakobson, Roman; Bogatirjov, Pjotr

1971

"Folklor kao naročit oblik stvaralaštva", *Usmena književnost* (ur. Maja Bošković-Stulli). Školska knjiga, Zagreb, 17-31.

Jernej, Josip

1982

"Interferencije na području frazeologije", *Strani jezici*, 1-2, 13-17.

Jolles, André

1978

Jednostavni oblici, Studentski centar Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb.

Lotman, J. M.

1976

Struktura umetničkog teksta, Nolit, Beograd.

Ortega y Gasset, Jose

1988

Pobuna masa, Dom kulture Čačak, Gradac.